

УДК 159.99

Павлік Юлія Григорівна

кандидат психологічних наук, науковий співробітник
лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2685-8916
julia.pavlik@gmail.com

**ЕКОЛОГІЧНИЙ РИЗИК ЯК СКЛАДНА СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ:
ДИНАМІКА КОНСТРУЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ**

Порушується питання конструювання екологічного ризику як соціальної проблеми. Розкривається поняття ризику як феномена з істотною компонентою майбутнього, стану передчуття, усвідомлення катастрофи. Проблематизується зміна ставлення людини під впливом техногенної цивілізації до природного середовища як до “ресурсної бази”, що останнім часом становить предмет багатьох соціально-економічних, політико-економічних, філософських, еколого-біологічних досліджень. Під соціально-психологічним кутом зору аналізуються аспекти усвідомлення та сприймання, характерні для людей, що не залучені до професійного дискурсу політико-економічної спільноти, яка найбільше наразі приділяє уваги на світовому рівні питанням щодо загроз та впливів зміни клімату на існування та розвиток країн, на життєдіяльність їхнього населення. Розкриваються особливості індивідуального та соціального/глобального рівнів усвідомлення екологічних ризиків, відповідних стратегій роботи з ними: як роботи із “симптомами”, наслідками або як роботи з глобальними і складними причинами, що потребує стратегії запобіжних системних заходів. При розгляді соціального рівня наголошується, що більшість людей наразі не мають системного усвідомлення екологічних ризиків, а відтак і сформованого, цілісного образу із взаємопов’язаними та співзалежними ланками в ньому, дискретністю поведінкових реакцій/дій, спрямованих на подолання тих чи тих наслідків. Висвітлюється питання локальності і глобальності екологічних ризиків, підкреслюється актуальність розгляду проблеми та формування цілісного образу саме на глобальному рівні, що зачіпає та змінює екологічну систему загалом, не обираючи “винуватців”. Наголошується на неспроможності практики подолання локальних проблем забезпечити кліматичну справедливість, запобігти переструктуризації суспільства та посиленню соціальної нерівності на основі можливості доступу до сталого розвитку і чистого довкілля.

Ключові слова: екологічні ризики; зміна клімату; суспільство ризику; екологічна психологія; психологія глобальних змін.

**ECOLOGICAL RISK AS A COMPLEX SOCIAL SITUATION:
THE DYNAMICS OF THE PROBLEM’S CONSTRUCTING**

Yuliia H. Pavlik

Ph. D. in Psychology, Research Associate,
Laboratory of Psychology of Small Groups and Intergroup Relations,
Institute for Social and Political Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2685-8916
julia.pavlik@gmail.com

Abstract. It is risen an agenda of ecological risk’s constructing as a social problem. It is highlighted the concept of risk as a phenomenon with an essential component of the future, a state of

premonition, awareness of a catastrophe. It is revealed a problem of changing human's attitude in technogenic civilization epoch to the natural environment as a "resource base". This theme is the subject of many socio-economic, political and economic, philosophical, environmental and biological studies nowadays. It is made an attempt to consider this problem from the socio-psychological point of view. There are considered the aspects of awareness and perception of a person outside professional politico-economic discourse. This discussion on global level is currently focused on threats of climate change and on impact on countries' existence and development, on lives of their population. There are revealed the peculiarities of individual and social/global levels of awareness of environmental risks, the corresponding strategies to work with them: as the work with "symptoms", consequences, or as the work with global and complex reasons which require a strategy of preventive systematic steps. While considering the social level it is emphasized that there is the lack of systematic awareness of environmental risks in most of people, what means the absence of a holistic image with the interconnected and mutually interacting links in it, the discreteness of behavioral reactions / actions to overcome the certain consequences. It is highlighted an issue of local and global nature of environmental risks. Also it is marked an importance of considering a problem of forming a holistic image at the global level, which shows how an environmental system work in general. This system doesn't select any human "accusers" – everybody feels an influence of ecological risks. A practice of overcoming local problems is shown as not helpful to ensure the climate justice, to avoid the social restructuring and increasing of social inequity, to create a base to sustainable development and clean environment.

Key words: environmental risks; climate change; society of risk; ecological psychology; psychology of global changes.

Постановка проблеми. Сучасне людство існує в унікальний час зміни багатьох звичних параметрів способу життя та панівних практик. Поняття фізичного простору змінила поява надшвидкісних транспортних технологій, інформаційний простір зазнав безповоротних змін завдяки інтернету, простір комунікації невпинно трансформується внаслідок стрімкого зростання масштабів і різноманітності ринку приладів та пристроїв. А загалом техногенна цивілізація суттєво змінює ставлення до природного середовища, що останнім часом стає предметом міждисциплінарних досліджень. Для соціальної психології за таких умов "відкривається" територія для дослідження ставлення до екологічних ризиків.

Сьогоднішній вплив людини на природне середовище, на біорізноманітність не можна охарактеризувати як позитивний. Мається на увазі забруднення природного навколишнього середовища (повітря, водойм, ґрунтів тощо), незбалансоване й безвідповідальне ставлення до природи та можливостей її відновлення, надмірна промислова та сільськогосподарська діяльність із численними порушеннями норм національного законодавства у сфері природоохоронних стандартів та регулювання викидів, а також недостатня відповідність такої діяльності міжнародній/європейській договірній системі у сфері екології.

Питання екологічних ризиків, що є переважно наслідком зміни клімату, найчастіше розглядаються та широко обговорюються крізь політико-економічну призму (Конференція ООН з питань зміни клімату / The Conference of the Parties, COP; Всесвітній Економічний Форум / The World Economic Forum, WEF). Саме в цьому ракурсі розглядаються соціально-економічні наслідки екологічних ризиків, вплив на населення країн, на економічне становище або збитки держав (наприклад, наслідки стихійних лих, екологічних катастроф, збільшення кількості екологічних біженців тощо). Така спрямованість аналізу змін і ризиків, безумовно, цілком обґрунтована та необхідна, але такий розгляд охоплює нечисленну політико-економічну спільноту. Проте люди, що не належать до неї, по-своєму сприймають, усвідомлюють зазначені проблеми, ставляться до них та реагують на екологічні ризики або складні екологічні ситуації, переживають їхній реальний чи потенційно можливий вплив на власну життєдіяльність, психічне та фізичне здоров'я. Через це видається доцільним звернутися до аналізу саме тих аспектів, що характерні для людей, не залучених до професійного політико-економічного дискурсу щодо впливу зміни клімату та екологічних ризиків як безпосередніх проявів цього процесу.

Екологічні ризики зазвичай залишаються непомітними/малопомітними або запізно помітними для переважної більшості громадян, що є наслідком "слабкості" екологічного

стимулу. Складні екологічні ситуації найчастіше стають предметом локальної уваги: наприклад, коли мешканці окремої території або населеного пункту безпосередньо відчують на собі наслідки забруднення та недбалого ставлення до елементів системи природного середовища. Найменше, з чим стикається при цьому людина, – це погіршення стану здоров'я, втрата необхідних для життя і діяльності ресурсів та необхідність адаптуватися до цього. Найбільше – втрата життя, втрата власної території існування.

Слід зазначити, що не можна розглядати екологічні питання ізольовано, на локальній території, у межах нашої або іншої окремої країни, адже все це – ланки загальної системи, “з'єднані між собою посудини” (наприклад, усе, що буде скинуто в річку біля її витоків, обов'язково позначиться на складі води нижче за течією, безпосередньо в гирлі і т. д. – аж до Світового океану, випаровуватиметься в атмосферу, потрапить у ґрунт і ґрунтові води).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Ф. Зімбардо і М. Ляйппе, досліджуючи детермінацію процесу сприймання екологічних проблем, звертають увагу на важливість рівня усвідомлюваності стимулу – реальних проявів екологічних проблем: “...ми схильні думати про будь-який стимул і реагуємо на нього тоді, коли цей стимул легко усвідомлювати. Більше того, ми приписуємо каузальну значущість тим стимулам, які помітні і привертають нашу увагу. На жаль, шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, часто дуже важко побачити. Ми неохоче визнаємо, що наша персональна поведінка є однією з причин руйнування навколишнього середовища, якщо завдана йому шкода не є очевидною” (Зімбардо, & Ляйппе, 2001, с. 361).

На нашу думку, більшою мірою це стосується саме сприймання екологічних проблем окремими людьми, а не організаціями чи підприємствами. Останні мають у своєму штаті спеціалістів, що професійно розуміються на технологічному процесі діяльності об'єкта, складі відходів виробництва, процесах очистки та фільтрації, визначених безпечних нормах викидів та відповідному законодавстві, яке це регулює, а також наслідках, до яких призводить / може призводити перевищення таких норм. Для екологічно свідомої діяльності виробничих об'єктів важливо, який рівень екологічної відповідальності вони мають і чи не ставлять на перше місце виключно прибутковість бізнесу/підприємства.

Екологічні ризики визначають як поєднання ймовірності (або частоти) виникнення стихійних лих і масштабу наслідків їхнього впливу, як функцію схильності об'єкта до впливу і сприйняття наслідків цього впливу громадою або системою (Массей, 2012, с. 5). Наразі розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення рівня поінформованості людей поступово змінюють процес усвідомлення екологічних ризиків. Останні вже визнають як соціальні проблеми, що стаються не тільки як локальні ситуації, а є глобальними проявами системних змін.

Означені загрози все більш настійливо спонукають включати екологічні ризики до порядку денного багатьох спільнот, окремих міст та держав. Не залишається осторонь і Україна.

Мета статті – аналіз конструювання екологічного ризику як соціальної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промислова революція, що відбулася майже сто років назад, слугувала розвитку людства, утвердженню технологізованих цивілізацій. Але одночасно із цим антропогенний вплив через надшвидкий і надобсяжний розвиток промислового виробництва і технологій, що використовують викопне паливо, став причиною однієї із найгостріших проблем сьогодення – зміни клімату. Такий ефект від людської діяльності підтверджують численні дослідження кліматологів світу. Як всесвітній екологічний рух, так і локальні природоохоронні ініціативи мають засновані на наукових фактах та моделювальних дослідженнях претензії до промислових галузей, особливо до тих, виробничі процеси яких пов'язані з видобуванням або використанням викопного палива. Також до цього переліку слід додати ще й сільськогосподарську діяльність людини і тваринництво, які з огляду на сучасні масштаби й експлуатацію неймовірної кількості ресурсів, таких як вода і земельні ділянки, справляють значний негативний вплив на глобальну екологічну ситуацію, зумовлюють виникнення складних екологічних проблем.

Канадська журналістка Н. Кляйн (2016), аналізуючи світове капіталістичне виробництво та його вплив на екологію, із жалем говорить про його “готовність поступитися” тільки за умови вимушеності (ефекти від фінансової кризи, занепаду виробництва). Дослідниця зауважує, що “навіть після розпаду Радянського Союзу не відбулося суттєвого і тривалого зниження показників кількості шкідливих викидів. Не відбулося цього й після краху на Волл-стріт у 2008-му. Лише після фінансової кризи 1929-го рівень викидів парникових газів у США протягом певного часу падав на 10% щороку. Однак то була найглобальніша економічна криза сучасності” (с. 91).

Промислова революція та подальша епоха промислового зростання також “підживили” принцип антропоцентризму. На жаль, з того часу мало що змінилося – і досі панує ставлення до природного середовища як до ресурсу, як до світу, який людина собі підкорює, у якому їй належить “трон” володаря.

Філософія Піма Гайденко (2003), досліджуючи наукову раціональність, звертає увагу на зростання протягом останніх декількох десятиріч уваги до проблеми її кризи. На думку дослідниці, це також знаходить відображення у всіх кризах людства, у тому числі і в екологічній як у характерній ознаці сьогодення і породженні технотронної цивілізації. Така кризова ситуація природного середовища на сьогодні стала можливою, вважає авторка, не тільки внаслідок індустріалізації цивілізації (машини, фабрики, заводи, теплові та атомні електростанції), а й унаслідок особливого типу ментальності, що визначає ставлення до природи як до “сировини”: “Природа, як би її не тлумачили, виступала в Новий час – і аж до наших днів – як об’єкт (система об’єктів), що використовується людством у своїх цілях; не тільки до неживої, а й до живої природи людина ставилась і ставиться не просто як власник і навіть не просто як пан, але як перетворювач і насильник” (Гайденко, 2003, с. 17).

Отже, можемо стверджувати, що одним із шляхів конструювання екологічних ризиків як соціальної проблеми є увиразнення їхніх зв’язків із проблемами наукової раціональності Нового часу та пов’язаного з цим ставлення до природного середовища.

На необхідності переосмислення взаємин людини і природи наголошує також автор концепції “суспільства ризику” Ульріх Бек (2000; 2012). На його думку, природа і суспільство мають не протиставлятися, а стати взаємопов’язаними елементами системи, де природа не може бути досягнута без суспільства, а суспільство – без природи, оскільки вони є взаємопов’язаними складниками системи. Підбиваючи підсумки своїх наукових роздумів, він пише, що “суспільство з усіма його системами – економічною, політичною, сімейною, культурною – у сучасному світі вже не можна сприймати як щось “автономне”, незалежне від природи. Екологічні проблеми – це не проблеми навколишнього середовища, а у своїй генезі і наслідках цілком суспільні проблеми, проблеми людини, її історії, умов її життя, її ставлення до світу і реальної дійсності, її економічних, культурних і політичних поглядів... Під кінець ХХ століття стає ясно, що природа – це суспільство, а суспільство – і “природа” теж. Хто сприймає сьогодні природу поза суспільством, той користується категоріями іншого століття, які на нашу дійсність уже не поширюються” (Бек, 2000, с. 71).

Слід зазначити, що відповідно до бачення У. Бека на сьогодні можливість не ризикувати в екологічному плані – це прерогатива людей з вищими статками (екологічні / органічні продукти, проживання у відносно чистих районах / поза містом тощо). Таке “уникнення” насправді парціальних або локальних та ігнорування системних проблем вносить додаткові розрізнявальні характеристики в структуру суспільства і, відповідно, стає одним з чинників його соціальної переструктуризації. Зазначене дає підстави стверджувати, що екологічний ризик набуває диференціовального значення, стає інструментом конструювання соціальної нерівності або новою формою дискримінації.

Експерти Всесвітнього економічного форуму в Давосі в січні 2019 року традиційно представили щорічний звіт “Global Risks Report” з переліком глобальних ризиків, з якими доведеться зіткнутися людству найближчим часом (Global Risks Report, 2019). У документі названо 30 глобальних ризиків, які віднесено до п’яти традиційних категорій: економічні, екологічні, геополітичні, соціальні і технологічні. Результати оцінки ризиків за ймовірністю їх

настання і з погляду їхнього впливу відображено в короткому переліку, що містить 10 найбільш загрозливих небезпек. Як і торік, першість у ньому зберігають ризики екологічної категорії (5 позицій): екстремальні погодні події, неспроможність пом'якшення змін клімату та адаптації до них; стихійні лиха, техногенні екологічні катастрофи, втрата біорізноманіття та колапс екосистем.

Як свідчать ці дані, екологічні ризики змінили рейтинг: можна зауважити зростання протягом останніх десяти років рівня прояву та значущості саме екологічних ризиків. Якщо раніше, у 2009 році, коли світ ще оговтувався від фінансової кризи 2008 року, економічні виклики сприймалися як найбільш ризикові – чотири позиції з п'яти, то сьогодні, протягом останніх трьох років, мапа ризиків суттєво змінилась: на перший план вийшли екологічні виклики (екстремальні погодні явища, природні катастрофи тощо), що займають три позиції в першій п'ятірці.

Карта взаємозв'язків глобальних ризиків (Global Risks Report, 2019, р. 7) також відображає вагомість і значущість екологічних ризиків як одних з найбільш вірогідних та впливових і таких, що мають найсильніші зв'язки із соціальними ризиками (водні кризи, продовольчі кризи, міграційні кризи, поширення інфекційних захворювань тощо). Серед тринадцяти тенденцій, або довгострокових моделей, які наразі розвиваються і можуть спричинити посилення глобальних ризиків та/або зміну співвідношення між ними, визначено також екологічні: зміни клімату, деградацію (погіршення стану) навколишнього середовища (р. 6).

Отже, ще однією особливістю конструювання екологічних ризиків як соціальної проблеми є наголошення на їхній масштабності/глобальності та взаємопов'язаності. Тобто ризики не вичерпуються подією як такою, наслідки якої вже настали і шкода від якої вже заподіяна, а конструюються як феномен з істотною компонентою майбутнього, як передчуття чи усвідомлення катастрофи, що досить “гармонійно” мало б вплітатись у загальний тривожний настрій сучасних суспільств.

Але що ж обумовлює особливості сприймання та усвідомлення людиною екологічних ризиків і чому саме в такий спосіб конструюється порядок денний навколо цих ризиків? На нашу думку, усвідомлення екологічних ризиків є двояким процесом, або процесом, що може відбуватися на двох різних рівнях – індивідуальному і соціальному. З одного боку, ризик може бути латентним, допоки людина особисто не зіткнеться з його проявами. На цьому рівні визначальною є умова наявності локального ситуативного образу (індивідуальна проблема), реальної небезпеки впливу на “мою” екологію. На цьому рівні пріоритет належить використанню стратегії подолання наслідку. А з другого боку, усвідомлення ризику може характеризуватися системністю і глобальністю, а отже потребувати цілісного багатоланкового образу, бо впливи на екологію зачіпають усіх (соціальна проблема). На цьому рівні перевагу віддають моделюванню і конструюванню, використовується стратегія запобігання настанню події.

Проблема рівневої будови усвідомлення та стратегій дій на цій основі полягає в тому, що локальний рівень є роботою із “симптомами”, із наслідками – і це має тимчасовий ефект, але не усуває проблему як таку, причини, що є глобальними й складними і потребують запобіжних системних заходів. Крім того, на наш погляд, нездатність більшості людей до системного усвідомлення екологічних ризиків є наслідком несформованості в них цілісного образу, дискретності їхніх поведінкових реакцій/дій на подолання окремих локальних наслідків.

Підтвердження потенційної загрози далеко не завжди стає усвідомленням ризику – навіть, навпаки, через острах перед небезпекою може виникнути її заперечення: саме ймовірність небезпеки може зумовити небажання її усвідомлювати, що здатне зростати разом із збільшенням імовірності ризику. Причина цього – певне знання, на основі якого ризики інтерпретуються і можуть бути невідповідно оцінені (зменшені або перебільшені) або просто витіснені із свідомості.

Отже, усвідомлення ризику не може статися в будь-якій своїй формі за браку інформації / важливого системотвірного блоку інформації, знання. Як наслідок, на думку У. Бека, процес усвідомлення ризиків завжди оборотний: “За тривожним часом і заклопотаними поколіннями приходять інші, для яких страх, викликаний розмовами про небезпеку, – основний стримувальний фактор їхніх думок і переживань. Небезпеки заганяють в обгороджену знанням

клітку (завжди лабільного) “неіснування”, і нащадки можуть потішатися над тим, що так хвилювало їхніх “предків” (Бек, 2000, с. 65).

У. Бек (2012) зауважує, що суттєві складнощі системного рівня усвідомлення зумовлені такими характеристиками ризиків глобального рівня:

–делокалізація – причини та наслідки ризиків не обмежуються якимсь одним місцем або простором, вони спостерігаються принципово всюди;

–невимірність збитків – наслідки катастроф світового масштабу принципово неможливо підрахувати, можна лише змодельовати ймовірні сценарії з більшими чи меншими наслідками;

–неможливість компенсації втрат – безповоротні процеси (зміни клімату, досягнення в генетиці людини, вторгнення в людську природу тощо) вже не дозволяють людині говорити про компенсації, нова якість загроз людству руйнує логіку компенсації.

Також слід враховувати, що делокалізація пов’язаних між собою ризиків, невимірних з точки зору збитків, відбувається в кількох вимірах одночасно: просторовому, темпоральному, соціальному. Просторовий вимір характеризує те, що нові ризики, такі як зміна клімату, поширюються за межі однієї країни, навіть за межі континенту. Крім того, сучасні ризики мають тривалий латентний період, так би мовити, мають темпоральний характер, коли їхні майбутні наслідки не можуть бути абсолютно точно визначені й обмежені. За таких умов питання, хто постраждав від цих ризиків, довгий час залишається відкритим і спірним. І важливий вимір – соціальний: нові глобальні ризики є результатом комплексних наслідків довгого ланцюжка взаємопов’язаних та співзалежних ланок. І як причини, так і наслідки не можна (надто складно) точно визначити.

Здавалося б, інформаційні та комунікативні технології за досягнутого ними сьогоднішнього рівня розвитку мали б істотно посилювати значущість та формувальний вплив у процесах конструювання усвідомлення екологічних ризиків як соціальної проблеми. Але, щоб усвідомити екологічні ризики на системному рівні, важливо зважати на певні особливості знання та інформації. Так, система причинно-наслідкових зв’язків в екологічній проблематиці, як було зазначено вище, досить-таки складно фіксується, має багато проміжних ланок у ланцюжках, потребує відповідної інформації про зв’язки між ними та “заповненості” інформацією всіх ланок. Розуміння цього дає змогу або допомагає конструювати цілісний образ, за умови наявності якого вже уможливується системне бачення проблеми та вибудовування стратегії дій на запобігання ризикам, реалізується свідомо зміна практик та підходів у життєдіяльності.

Ще однією особливістю сприймання екологічних ризиків є те, що більшістю людей вони не усвідомлюються, доки не пріоритезуються і не об’єктивуються їхні наслідки, не дадуться ознаки прояви катастрофічних процесів. При цьому слід згадати про таку особливість, як маятниковість сприймання: від усвідомлення ризиків у період катастрофи до їх “забуття” і переходу відтак у “спокійний”, посткатастрофічний період.

Американський географ і незалежний учений Роберт Кейтс, який досліджував питання глобальних змін навколишнього середовища та переходу до сталого розвитку, запропонував поняття “*ефект кризи*”, сутність якого полягає в “залежності” та змінюваності уваги, в максимальному її посиленні до екологічних проблем тільки за умови наявності потужної кризової ситуації, – і так від кризи до кризи, як хід маятника (Kates, 1976). Пізніше цим поняттям послуговуються Ф. Зімбардо і М. Ляйппе (2001), описуючи у своїй роботі, присвяченій соціальним впливам, мотиваційні особливості розгортання та згорання соціальних процесів.

Яскравим прикладом такої хиткості усвідомлення екологічних ризиків є український кейс коливання екологічних настроїв (від повної байдужості до максимальної уваги) в період кризи – техногенно-екологічної катастрофи внаслідок аварії на ЧАЕС, що мала значно більший, ніж локальний, масштаб.

Проте коли екологічна загроза спадає, а точніше, просто ситуативно зменшені або подолані її наслідки, то й увага до екологічної проблематики знижується, непомітно сходить нанівець. При цьому системні проблеми або причини так і залишаються неподоланими. Це той етап, на якому після “ефекту кризи”, коли люди мобілізувалися для її подолання, настає

наступна і часто більш тривала фаза “кризової амнезії”, коли про “погане” задля власного збереження люди намагаються забути і живуть собі далі, послуговуючись звичним набором практик: “коли проходить якийсь час і нова посуха не настає, всі обмеження послабляються, спогади про кризу бліднуть у результаті “кризової амнезії”, і люди й уряди повертаються до своїх колишніх звичок – і далі живуть у створеному їхньою фантазією раю, де нібито є необмежена кількість чистих і дешевих ресурсів” (Зимбардо, & Ляйппе, 2001, с. 362).

Отже, конструювання екологічних ризиків як соціальної проблеми має “маятникову” природу, що призводить до піків та спадів у їх усвідомленні та спричинюється до нестійкості пріоритету таких ризиків у суспільстві.

Як спосіб запобігання промислово-виробничим впливам, щоб досягти контрольованості антропогенних впливів, здійснювати моніторинг рівня екологічної небезпеки, у багатьох країнах світу застосовують так звану оцінку екологічного ризику, потенційного джерела впливу на навколишнє середовище. Така процедура зі свого боку впливає на управлінські рішення на всіх рівнях: від окремого виробництва до міжнародного. Із зрозумілих причин, адже національні законодавчі бази та міжнародні угоди створюють і забезпечують переважно функціонування політико-економічного поля, сучасний підхід усе ще має господарсько-промислово, “користувацьку” спрямованість. І в його рамках не враховуються суб’єктний компонент ризику, ставлення до ризику, поведінкові особливості в умовах настання екологічного ризику, підготовки або адаптації до нього, індивідуальні стратегії запобігання тощо. Отже, нагальним завданням є розроблення нових підходів до оцінки екологічного ризику саме як психологічного феномена.

І. Кряж (2012) зазначає, що прогресивна динаміка виявляється в тому, що екологічні проблеми визнаються представниками світової спільноти, але безумовним недоліком є брак суттєвих трансформацій у ціннісному полі – у ставленні до природного світу не як до виключно економічно-ресурсної цінності. На відміну від практики укладання міжнародних угод у сфері глобальних екологічних проблем, політична спільнота окремих країн і громадськість часто запізно реагують на екологічні проблеми або навіть ігнорують їх, не виявляють адекватної реакції. І в цьому випадку постає важливість проблеми сприймання та усвідомлення необхідних змін крізь призму трансформованих екологічних цінностей, що стане основою зміни пріоритетів діяльності людей та застосування сучасних стабілізаційних та адаптаційних підходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конструювання екологічних ризиків як соціальної проблеми, безперечно, пов’язане з акцентуванням небезпечності індустріальної цивілізації. Очевидним фактом є те, що промислово-технічний розвиток різних сфер економіки супроводжується зростанням ролі людини, що також має і негативні наслідки – зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, різке погіршення екологічної ситуації.

Сутність екологічної психології, яка з різних боків вивчає окреслену проблематику, багатогранна, і її характерною особливістю саме і є увага до взаємозв’язку середовища й форм активності людини. Сьогодні люди не тільки зазнають впливу середовища, а й впливають на нього, суттєво змінюють його, роблячи іноді неможливим повернення до первинного стану. Процес збереження природного середовища видається можливим тільки за умови зміни ставлення людини до навколишнього природного середовища, процесів, які в ньому безпосередньо відбуваються і які викликані антропогенною діяльністю; за умови зміни цього ставлення на всіх рівнях – від рівня повсякденних практик кожної людини до практик глобального, світового рівня. На нашу думку, одним з актуальних напрямів подальшого наукового пошуку є дослідження проблеми сприймання та усвідомлення людиною, малими і великими групами змін клімату загалом та екологічних ризиків як окремих проявів і наслідків цих змін, а також дослідження ефектів взаємодії, спрямованої на запобігання цим змінам і ризикам.

Важливою умовою запобігання деградації екологічного становища, зростанню кількості та потужності наслідків зміни клімату є конструювання цілісного образу екологічного ризику і поля екологічних ризиків. Сконструйованість такого образу уможливить оцінку реального стану довкілля і дасть змогу сформулювати мотиваційний базис у ставленні до питань і дій щодо

використання стратегії запобігання. Наразі через збереження дискретності поведінкових реакцій як з боку окремої людини, так і, головне, з боку спільнот та країн люди й досі залишаються неспроможними сформуванню систематизованого уявлення про поточну ситуацію, усвідомити актуальні екологічні ризики глибше, ніж на локальному, ситуативному рівні, коли доводиться вже долати наслідки.

Отже, ситуація, що склалася на сьогодні, вимагає зміни ціннісного поля в питаннях ставлення людства до природного середовища, соціального рівня усвідомлення екологічних ризиків, розроблення стратегій зменшення впливу руйнівної діяльності людини та запобігання негативним сценаріям її взаємодії з природою.

Список використаних джерел

- Бек, У. (2000). *Общество риска. На пути к другому модерну*. Москва: Прогресс-Традиция.
- Бек, У. (2012). Жизнь в мировом обществе риска: космополитический поворот. *Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки*, 5, 35–52.
- Гайденко, П. П. (2003). *Научная рациональность и философский разум*. Москва: Прогресс-Традиция.
- Зимбардо, Ф., & Ляйппе, М. (2001). *Социальное влияние*. Санкт-Петербург: Питер.
- Кляйн, Н. (2016). *Змінюється все. Капіталізм проти клімату*. Пер. Дмитро Кожедуб. Київ: Наш Формат.
- Кряж, И. В. (2012). *Психология глобальных экологических изменений*. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина.
- Массей, Е. (2012). *Досвід Європейського Союзу в адаптації до зміни клімату та застосування його в Україні*. Взято з <https://www.osce.org/uk/ukraine/104020?download=true>
- Kates, R. W. (1976). Experiencing the environment as hazard. In *Environmental psychology: People and their physical settings* (pp. 133–156). New York: Holt, Rinehart & Winston. Retrieved from <http://www.rwkates.org/pdfs/a1976.02.pdf>
- The Global Risks Report. 14th Edition*. (2019). World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf

References

- Beck, U. (2000). *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu* [Risk Society. On the way to another modernity]. Moscow: Progress-Traditsiya Publ. (in Russian)
- Beck, U. (2012). Zhizn v mirovom obshchestve riska: kosmopoliticheskiy povorot [Life in a global risk society: a cosmopolitan turn]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 12. Politicheskiye nauki*, 5, 35–52. (in Russian)
- Gaydenko, P. P. (2003). *Nauchnaya ratsionalnost i filosofskiy razum* [Scientific rationality and philosophical sense]. Moscow: Progress-Traditsiya Publ. (in Russian)
- Kates, R. W. (1976). Experiencing the environment as hazard. In *Environmental psychology: People and their physical settings* (pp. 133–156). New York: Holt, Rinehart & Winston. Retrieved from <http://www.rwkates.org/pdfs/a1976.02.pdf>. (in English)
- Klein, N. (2016). *Zminiuietsia vse. Kapitalizm proty klimatu* [This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate]. Kyiv: Nash Format Publ. (in Ukrainian)
- Kryazh, I. V. (2012). *Psikhologiya globalnykh ekologicheskikh izmeneniy* [Psychology of Global Ecological Changes]. Kharkov: KHNU im. V. N. Karazina. (in Russian)
- Massey, E. (2012). *Dosvid Yevropeyskoho Soiuzu v adaptatsii do zminy klimatu ta zastosuvannia yoho v Ukraini* [Experience of the European Union in adapting to climate change and its application in Ukraine]. Retrieved from <https://www.osce.org/uk/ukraine/104020?download=true>. (in Ukrainian)
- The Global Risks Report. 14th Edition*. (2019). World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf. (in English)
- Zimbardo, F., & Leippe, M. (2001). *Sotsialnoye vliyaniye* [The psychology of attitude change and social influence]. St. Petersburg: Piter Publ. (in Russian)